

VOIEVOZI, CNEZI ȘI CRAINICI LA ROMÂNII DIN MUNȚII APUSENI ȘI DIN REGIUNEA BIHORULUI ÎN EVUL MEDIU

În veacurile al XIV-lea și al XV-lea, în documente, nu aflăm nici un nobil român în comitatul Albei, iar pe Arieș nu se cunoaște decît o singură familie românească înnobilită, a Lupșeștilor. Nici dintre românii de la izvoarele Crișului Repede nu vor izbuti să se ridice printre nobili decît două-trei familii de voievozi români: Dan, nobil de Mărgău (1369); Ilie de Călata „*wayvoda wolahalıs*“ (1468) și fiul său Mihail „de Kalotaszeg“, de asemenea „voievod român“, care-și zicea „de Varța“ sau „de Incel“ (1469—1474); apoi Sandrin și Andrei, fiii lui Nicolae „de la Criș“. Stăpîn în Fild (1412—1435), „Chereși“ se numește și „de Fild“. El a fost omorît de oamenii nobililor de Tămaș, probabil în cursul procesului pe care l-a avut cu aceștia pentru moșie. Fiica lui, Ileana, pierde posesiunile părintelui ei, dar își păstrează atributul „de Fild“. În documente¹ acesta apare ca „*Sandrinus Volahus*“. Românii din aceste ținuturi erau cu toții iobagi. În secolele al XV-lea și al XVI-lea chiar și cnezii se asimilează aici complet cu iobagii, după ce decad rînd pe rînd din slujbele avute mai înainte. Acest fenomen îl întîlnim mai ales în depresiunea Mureșului, unde însă „ohabele“ și „sînziile“ au păstrat urme străvechi de organizare. Ele sînt o reminiscență din vremea conviețuirii româno-slave. La miazănoapte de Mureș nu se întîlnesc decît în colțul apusean al comitatului Hunedoarei. Dar o „ohabă“ există nu departe de Alba Iulia, la miazăzi de Mureș, numită în documentele din sec. al XV-lea „Wyfalu“, adecă „Satu Nou“ (1410). În cazul de față vechiul toponimic a fost mai rezistent decît numele impus de oficialitate, păstrînd termenul româno-slav, întrebuițat într-o epocă anterioară organizării comitatelor. Din aceeași epocă datează și termenul „sînd“ — jude, păstrat într-un registru din sec. al XIV-lea al capitolului catolic din Alba Iulia (*de ipsis kenezis*

¹ Csánki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V, Budapesta, 1913, p. 299, 300, 362, 365, 522, 610; Balázs E., *Kolozs megye kialakulása*, Budapesta, 1939, p. 22.

et zondis nostris)², precum și în toponimicele „Sind” și diminutivul „Sindel” (Szengyel) din comitatul Turda. Tot diminutiv e și forma „Sincel” (sind+cel), care, ca și „Sindie”, s-a întrebuințat pentru a numi astfel pe ajutorul „sindului”. Termenii „sindie” și „sindel” s-au menținut pînă în sec. al XIX-lea, în timp ce „sindul” a dispărut de mult. Subliniem constatarea că numele acesta trebuie raportat la o formă veche slavă împrumutată de români într-o epocă anterioară sec. al XI-lea, dar nu din Peninsula Balcanică după secolul al X-lea, cînd forma ei bulgară ar fi fost „săd”, iar cea sîrbească „sudia”. De aceea socotim că sîntem pe deplin îndreptățiți a vedea în termenul „sind”, ca și în „ohabă”, reminiscențe ale unei organizații locale. Termenul ohabă nu există la slavii de sud³.

Spre deosebire de teritoriul de la miazăzi și de la răsăritul Munților Apuseni, în Zărand și Bihor s-au păstrat timp mai îndelungat urmele vechilor conducători ai românilor. *Voievozii* din Zărand apar în documente mai întîi pe la mijlocul secolului al XIV-lea. Un Bybarch „*woywoda olahorum de Holmod*”, adică de Hălmagi, e pomenit în 1359⁴. Bilea din Crișcior ridică o biserică, pe pereții căreia este înfățișat, zugrăvit, împreună cu întreaga sa familie (1370) și unde în inscripție i se spune „jupan”. Femeile au nume autentic românești, soția Vișa, fiicele Sora și Filca, dar fiul său Laslău poartă nume unguresc. Cu al doilea fiu, Ștefan, se revine însă la tradiția românească. Atît Bilea cît și Laslău sînt reprezentați în costumele cavalerilor din epoca lor, iar jupînița Vișa e îmbrăcată ca femeile nobile. În ce privește titlurile de „jupan” și „jupîniță” ce li se dă, acestea sînt forme vechi, instituția avînd ca arie de răspîndire întreg teritoriul țării noastre⁵. Un Ladislau de Bollya figurează și într-un act de hotărnicie din anul 1404, precum și într-unul din 1445, dat de banul de Timișoara către voievozii din districtele cetății Șiria: „nobililor bărbați Moga, Ladislau de Bolya, Ștefan de Birtin, Ioan de Brad, Șerban și Ioan de Ribîța, voievozilor noștri iubiți”. De subliniat titlul „de Bolea”, format după „Bilea” (în comuna Poenari exista o familie⁶ cu numele Bulea).

„Nobilul bărbat” Moga, e același voievod căruia în 1451 i s-a acordat, drept donație nouă, voievodatul Căpîlnei, al Hălmagiului și Băiței, atît lui, cît și fiilor săi Mihai și Sandrin. Șerban și Ioan din Ribîța trebuie să fie descendenții lui Vladislav și Miclăuș care au zidit în 1417 biserica din Ribîța. Și portretele lor apar zugrăvite pe peretele ctitoriei, alături de

² Documente privind istoria României, Seria C. Transilvania, veac. XIV/3, București, 1954, p. 18; Lukinich E., *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400*, Budapesta, 1941, p. 70.

³ Despre „ohabe” cf. S. Dragomir, *Cîteva urme ale organizației de stat slavo-române*, în *Dacoromania*, I, Cluj, 1921, p. 149—150.

⁴ Lukinich E., *op. cit.*, p. 142.

⁵ *IstRom*, II, București, 1961, p. 38—45.

⁶ Tr. Mager, *Ținutul Hălmagiului*, I, Arad, 1938, p. 162. Se pare că lectura probabilă a numelui este Bilea, nu Bălea, iar a numelui Iova o socotim greșită (în loc de Bileaniova = al lui Bilea). Deci Bilea avea doar doi fii, pe Laslău și pe Ștefan.

soțiile lor „jupînițele“ Stana și Sora⁷. În inscripția din biserică nu se dă însă nici „jupînului“ Vladislav, nici „jupînului“ Miclăuș titlul de voievod. Descendenții acestor voievozi din ținutul Zărandului nu se cunosc. În 1475 se mai menționează un „voievod“ în satul Nicoleşti (Miklosfalva), iar în 1493—94 un voievod cu numele Vasile din Arăneag, în capătul de apus al Zărandului⁸. Demnitatea de voievod acoperea „o funcțiune“, după cum apare și dintr-un act al lui Ioan, fiul regelui Matia (1495), prin care se acordă „*officium vayvodatus volahorum*“ din Somoșchez lui Matei Székely, fiului său Ioan și lui Gașpar, care era fiul lui Paul, înzestrîndu-i cu toate puterile, cu veniturile și prerogativele voievodului⁹. Dacă s-ar întîmpla să moară cei amintiți mai sus, voievodatul avea să treacă, cu drept de moștenire, la fratele lor Nicolae. Numiții erau datori să aibă în grija lor satul Somoșchez (în fostul comitat Arad), cu toate apartenențele sale și să sporească numărul locuitorilor. Dar aria de răspîndire a acestei instituții feudale cuprinde toți Munții Apuseni și apar și alți voievozi români în ținutul Zărandului, ca spre pildă Sidu în Bodești, sau Slăv în Brusturi¹⁰. Iar într-un document cu data de 8 iulie 1490, dat la Alba Iulia, printre jurații Abrudului este pomenit și un „*Petrus Waïda*“ poate urmaș al voievodului pomenit în veacul al XIV-lea^{10a}.

Nu departe de Cluj, la Gîrbău, pe la 1450 este pomenit voievodul Nicolae care primește satul Tăuți în schimbul obligațiilor la care a angajat obștea satului față de cetatea Gilăului^{10b}. Iar la 1498 sînt menționați voievozii Ioan și Sandrin (*Ioannes waywoda, Sandrinus similiter waywoda*) tot în legătură cu cetatea Gilăului^{10c}. La 27 iunie 1492 în fața conventului de la Cluj-Mănăstur voievodul Gheorghe din Mărgău, împreună cu fiii săi Ion, Nicolae și Petru, oprește pe fiii lui Banffy de Losoncz să ocupe un rît de lîngă apa Mărgăului^{10d}.

Aceeași situație se prezintă și în Bihor, unde însă instituția „voievodatului“ pare mai bine organizată. Cei dintîi voievozi sînt pomeniți la miazănoapte de Crișul Negru: Negul în Hodiș (1326), iar un Petru în Vintir (1349)¹¹. Voievodul Ioan din Beiuș este menționat în anul 1363, iar

⁷ S. Dragomir, *Vechile biserici din Zarand și ctitorii lor în sec. XIV și XV*, în *ACMIT*, 1929, p. 22 și urm.

⁸ S. Dragomir, *Studii din istoria mai veche a românilor de pe teritoriul diecezei ardelenene*, în *Transilvania*, Sibiu, 1917, p. 9—10.

⁹ *Ibidem*, p. 10.

¹⁰ Tr. Mager, *op. cit.*, p. 129, 130.

^{10a} Iczkovits E., *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*, Budapesta, 1939, p. 31; Beke A., *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt*, Budapesta, 1889, nr. 355.

^{10b} N. Densușianu, *Documente privind istoria românilor*, I. 2, București, 1890, p. 762—763.

^{10c} Csánki D., *op. cit.*, p. 356.

^{10d} Iványi B., *A Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család története. Oklevéltár*, II, Budapesta, 1928, p. 301.

¹¹ *Documente... Seria C. Transilvania, XIV/II*, București, 1953, p. 177; *XIV/IV*, București, 1955, p. 491.

Nicolae și Mihail „voievozi de Beiuș“ în 1374¹². La miazănoapte de Crișul Repede e cunoscut voievodul Petru, fiul lui „Komorzawan“, care moare în 1392. Moșia lui din Borod o obține mai târziu o altă familie românească, a Vintileștilor (1443)¹³. Din sec. al XV-lea aici în Bihor un mare număr de voievozi reușesc să dobândească titluri nobiliare¹⁴: Vasile din Vintir (1495), Ioan și Gheorghe din Cărand (1525, 1543), Ștefan din Urviș (1510, 1544), un alt Ștefan (1557) tot aici, iar în 1595 voievozii Ioan din Petroasa, Laslău din ținutul Beliului, Ioan din Drăgănești, Ștefan și Nicolae din Remetea, Matei din Bucur (Bokorfalva), Vasile din Meziad, Nicolae din Medieș, Petru Arcoși din Arehiș și Ioan Pop (János Pap, probabil popa) din Hășmaș. Voievodul Gheorghe din Gepiș a obținut, odată cu titlul nobiliar, și moșia Ilea (Illyefalva) de lângă Cărand (1363). În 1411 i se reconfirmă actul de innobilare, precum și posesiunea Ilea (azi dispărută), dar el e obligat să dea și în viitor dijmele ce și le rezervase pentru sine episcopul, în calitate de feudal. Voievodul e autorizat cu această ocazie să ocupe 10 sesii libere în oricare comună din voievodatul Gepiș, pentru a le folosi el și urmașii săi. I se cere în schimb să slujească cu credință și să se ferească de trădare¹⁵. În ce constă „slujba“ impusă voievozilor aflăm din actul dat în 1374 voievozilor Nicolae și Mihail din Beiuș. Primul obține moșia Bona (Bonafalva), iar Mihail moșia Toplița (ambele pe valea Holodului), cu obligația să aducă oameni „din afară“ pe moșiile episcopiei, în anumite condiții convenite și îngăduite, și să judece pricinile dintre românii din satele de sub jurisdicția lor (*item voyvodatus cum officiolatu seu iudicatu ac iudiciis*). Judecățile urmau să le țină în scaune (*omnia ... consedendo iudicent*), după dreptul obișnuit (*et iuridice discutiant*), hotărînd amenzile juste și legale¹⁶. O altă obligație a voievozilor era de a servi în oastea episcopului în caz de război, cum au făcut spre pildă voievozii din Remetea, care au căzut în bătălia de la Varna. Titlul, însă, acordat de episcopul Orășii nu-i asimila cu nobilii regatului¹⁷. Ei puteau să dispună de moșia obținută, să o lase moștenire succesorilor, ca oricare alt nobil, oamenii de pe moșiile lor fiind socotiți iobagi, dar dreptul de proprietate asupra moșiei pe care o aveau rămânea tot feudalului, aici episcopul, care își rezerva o parte din venituri, mai ales dijma. Dintre voievozii amintiți mai sus, doar familiile lui Komorso-

¹² N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria României*, I/2, București, 1890, p. 75; Fejér G., *Codex diplomaticus Hungariae, ecclesiasticus ac civilis*, VII/3, Buda, 1835, p. 46, cu data greșită: 16. I. 1263; N. Densușianu, *Documente ...* I/1, București, 1887, p. 304 cu data greșită: 16. I. 1263; Kemény I., *Diplomatarium Transsilvanicum*, Appendix 3 (ms în Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj), p. 16, cu data: după 6 ianuarie 1362; Bunyitay V., *Biharvármegye oláhjai s a vallás-unió*, Budapest, 1892, p. 5 și urm.

¹³ Jakó Zs., *Biharvármegye a török pusztítás előtt*, Budapest, 1940, p. 207.

¹⁴ Bunyitay V., *op. cit.*, p. 15 și urm.; Jakó Zs., *op. cit.*, p. 312.

¹⁵ *Ibidem*, p. 15.

¹⁶ *Ibidem*, p. 566.

¹⁷ Situația voievozilor (și a cnezilor) din Zărand și Bihor era asemănătoare cu a boierilor din Țara Făgărașului, cf. D. Prodan, *Boieri și vecini în Țara Făgărașului*, în *AIIC*, VI (1963), p. 161—312.

van și a Vintileștilor au fost înnobilate, stăpînirea asupra moșiilor lor fiindu-le întărită de rege.

În Bihor alături de voievozi documentele mai pomenesc și pe *crainici*, instituție care exista nu numai în cuprinsul domeniilor episcopale și pe cele ale capitlului, ci și pe ale nobilimii și ale cetăților regale. Primele mențiuni scrise despre ei sînt de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, în țara Hațegului și în Maramureș. Dar și în Bihor apar în aceeași epocă¹⁸. În 1442 episcopul catolic din Oradea, reglementînd situația românilor din districtul Beiușului, stabilește drepturile cnezilor aparținători voievodatuului din Beiuș, precum și modalitatea în care se vor aduna amenzile dictate de scaunul de judecată al cnezilor, după ce au fost aprobate de curtea episcopală. Hotărîrea nu se putea îndeplini decît 15 zile după pronunțarea sentinței de către voievod sau slujbașul districtului, care se numea *crainic* (*vaida et officialis provinciae illae, qui aliter krajnik appellatur*). Procedura urmată în alt chip era interzisă categoric (*nisi per medium dictorum vadae et krajnik exigendi habeant facultatem*)¹⁹. Din textul altui document care privește pe crainicii din Dobra (1434) și Hunedoara, la sudul Mureșului, se poate constata că atribuția crainicului era tot de a strînge amenzile dictate de scaunele de judecată, dar și de a servi ca intermediar între slujbașii regelui și oamenii din district, apărînd interesele acestora din urmă²⁰. Aici crainicul era ales „de către district”. În Bihor se poate să fi fost la fel, dar faptul nu e confirmat de nici un document cunoscut. Satul Krajnikfalva (azi Josani), la miază-noapte de Beiuș, e amintit mai tîrziu, în 1508. În același an Crînceștii de lîngă Ceica se numește tot așa²¹. În secolul al XVI-lea și în urbăriul Beiușului de la 1600, unele districte românești se numesc „crăinicii” (*krajnikság*): ca spre pildă al Burgeștilor, al Burdei și al Hîrșeștilor²².

Instituția crainicilor apare deplin dezvoltată mai ales în Polonia, în districtele colonizate în sec. al XV-lea, după dreptul românesc. Crainicii de acolo erau adevărați conducători de districte, așezați în fruntea cnezilor și înzestrați cu anume drepturi administrative și judecătorești. Organizația aceasta a fost împămîntenită acolo, probabil de către românii ple-

¹⁸ S. Dragomir, *Cîteva urme...*, p. 151—155.

¹⁹ Bunyitay V., *A váradai püspökség*, II, Oradea, 1883, p. 301.

²⁰ În articolul *A feudalizmuskori karajnik — krajnik tisztségnev szótörténetéhez*, în *Nyelv- és irodalomtudományi közlemények*, IX, 1965, p. 70, prof. Szabó T. Attila sintetizează, după cercetări minuțioase, în 6 puncte, atribuțiile crainicilor, și anume: a) Judele nobililor (szolgabíró), deducția lui Pesty (*A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, Budapesta, 1878, II, p. 11; III, p. 93—94), urmată și de Bartal (*Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Budapesta, 1901, p. 365), la articolul respectiv, bazată pe o singură informație, nu poate fi acceptată. b) Slujbaș însărcinat cu pregătirea procesului la scaunele de judecată ale cnezilor și executor al hotărîrilor cu caracter bănesc. c) Executor al unor obligații urbariale, mai ales bănești. d) Capul administrației unei părți de moșie alcătuite din 6—7 sate (Beiuș). e) Dregător pe moșie (*tisztartó vagy gazdatiszt*) (Dobra). f) Șpan (mai mare peste slugile și mai tîrziu și peste iobagii de la o curte nobiliară) (*batos-ispán*).

²¹ Jakó S., *op. cit.*, p. 288.

²² *Ibidem*, p. 177.

cați din Transilvania și așezați în număr destul de mare în Galiția vestică. În Transilvania, instituția crainicilor apare pe o arie destul de întinsă, în nordul Transilvaniei, în Bihor și în regiunile muntoase, din apus, pînă la Mureș și chiar în țara Hațegului și în Banat. Contactul românilor cu slavii de nord a avut loc desigur într-o epocă anterioară înaintării spre răsărit a ungarilor tocmai în regiunile acestea: Sătmăre, Maramureș, Crasna și în Bihor.

În Munții Apuseni se mai întîlnesc în această vreme *cnezi*. Ei îndeplineau același rol ca și *cnezii* din celelalte regiuni ale Transilvaniei: căutau să înjghebeze așezări românești pe domeniile feudale și erau intermediari între nobili și țărani iobagi. Cei din regiunile Albei Iulii, Arieșului, Someșurilor și Crișului Repede par a fi în cea mai mare parte „*cnezi comuni*”, iobagi supuși întru totul autorității stăpînului feudal²³. Situația lor socială și juridică atîrna în cea mai mare parte de factorul utilității ce-l prezenta pentru nobilime. În regiunile unde se găsește și populație maghiară *cnezii* rămîn la rostul lor inițial, confundîndu-se cu juzii satelor. Arareori dacă izbutesc unii să obțină titluri de noblețe și posesiuni feudale. Acesta e cazul familiei „*Kenesi*”, ai cărei membri, Sandrin și Andrei, fiii lui Nicolae, primesc ca danie o moșie în Fild (1412), o comună împărțită, după un document din 1415, în trei sate (*tres possessiones volahales Hâromfyld*), pe care o stăpînesc și în 1435. *Cnezii* din Lupșa se bucură însă, pe valea Arieșului, de o situație mai favorabilă²⁴. Ei dețineau *cnezatul* cu titlu ereditar și datorită serviciilor prestate au fost înnobilați de regele Ludovic²⁵. În regiunile în care s-a menținut vechea organizație „*voievodală*”, *cnezii* joacă un rol secundar, cum se întîmplă în Zărand și în Bihor. Mențiuni de *cnezi* în Zărand sînt doar din sec. al XVI-lea încoace. În Bihor se află dintru început și „*cnezi*” alături de „*voievozi*”. Credem că sîntem pe deplin îndreptățiți a considera existența ambelor instituții ca o moștenire din timpul dome-

²³ Menționăm cîteva lucrări despre *cnezi*: a) (Anonim), *Cercetări asupra cnezilor din Transilvania*, Aiud, 1846; b) I. Kemény, *Ueber die ehemalige Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen*, în *Magazin für Geschichte Siebenbürgens*, 1846, II, p. 186 și urm.; c) Solyom-Fekete, *Date privitoare la istoria cnezatelor române* (trad. P. Dulfu), în *Rev. pentru istorie, arheologie și filologie*, București, 1885, p. V; d) I. Minea, *Originea romană a instituțiunii cnezatului la noi*, în *Cercetări istorice*, 1925, I, nr. 1, p. 412; e) I. Bogdan, *Despre cnezii români*, în *Analele Academiei Române*, Mem. Sect. ist., seria II, tom. XXVI, 1904, p. 13—44; f) M. Pripor, *Voievozii și cnezii din Bihor*, în *Beiușul*, 1926, VI, nr. 2—3, p. 1—3; g) I. Minea, *Din istoria unui cnezat ardelean*, în *Cercetări istorice*, 1934—36, X—XIII, nr. 1, p. 3—61; h) T. Holban, *Cnezatul — contribuție la jus valachicum în Polonia*, în *Cercetări istorice*, X—XIII, nr. 1, p. 62—79; i) I. Minea, *Știri noi despre cnezatul ardelean și cincizecimea*, în *Cercetări istorice*, X—XIII, nr. 2, p. 95—97; j) C. Arion, *Cnezii (chinezii) români. Contribuții la studiul lor*, București, 1938, p. 236 și urm.; k) T. Racofă, *Cnezii Cindea din Lupșa*, București, 1941; l) Șt. Pascu, *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, în *Studii și cercetări de istorie*, VIII, 1—4 (1957), p. 39 și urm.; m) M. Holban, *Variations historiques sur le problème des cnezes de Transylvanie*, în *RevHist*, 1965, nr. 5, p. 901—923.

²⁴ Csánki, D., op. cit., V, p. 797—800.

²⁵ I. Minea, *Din istoria unui cnezat ardelean*, în *Cercetări istorice*, X—XIII, p. 47 și urm.

niului regal, care de la începutul sec. al XIII-lea încoace trece în mâinile bisericii catolice și ale marilor feudali. Păstrându-se ambele instituții era firesc să se delimiteze sfera de competență a fiecăreia. Pe moșia de la Beiuș a episcopatului această delimitare s-a hotărât prin dispozițiunile luate în 1442 de către episcopul Ioan al Orăzii²⁶. Românii din districtul pomenit (*huius provinciae nostrae Belenies*) aleg dintre cnezi 12 inși, care prestînd jurămint sînt împuterniciți să asculte, să judece, să dea sentințe și să le execute, în scaunul de judecată (*in loco sedis iudiciariae*) împreună cu voievodul, înlocuitorul său, în toate cauzele ce s-ar ivi. Dacă cineva nu s-ar mulțumi cu judecata și dreptatea făcută de cnezii jurați, putea face apel la curtea episcopală, fără nici o opreliște și neținînd seama de nici o piedică. Hotărîrea dată la curtea episcopală, de confirmare a sentinței sau de infirmare, se executa apoi întocmai. Perioada de funcțiune a acestor cnezi aleși și jurați ținea șase luni și anume de la sfîntul Ilie pînă la Bobotează și de la Bobotează pînă la sfîntul Ilie. Pentru fiecare perioadă se făcea alegere nouă, cu rînduiala cuvenită, dintre toți cnezii potriviți și capabili ai districtului. Sînt exceptați doar cei foarte bătrîni, sau cei cu infirmități permanente, precum și tinerii sub 25 de ani. Pentru ca cnezii jurați să aibă în afară de sarcini și foloase, li se acordau recompense, după perioada anului în care funcționau (celor din prima parte a anului li se ierta cincizecimea). Voievozii din Beiuș ca și crainicii adunau amenzile și îndeplineau hotărîrile scaunului de judecată (*in ipsorum sede iudiciaria*) al cnezilor jurați sau cele stabilite după apelul la curtea episcopală. Amenzile dictate prin sentință sau stabilite prin apel se încasau în termen de 15 zile. Două părți din cele încasate, de la cei care au pierdut procesul, reveneau castelanului cetății, iar voievodul și crainicul luau doar o parte. Castelanii sau vicecastelanii cetății nu aveau voie să strîngă amenzile, decît prin intermediul voievodului sau al crainicului. Dacă însă cei judecați nu plăteau castelanului, în termen de 15 zile, partea cuvenită, această parte era luată de la voievod sau de la crainic, care la rîndul lor se despăgubeau din averea împricinatului.

Dispozițiile episcopului Ioan conturează una din formele dreptului românesc, constituirea și felul de funcționare a scaunului de judecată din Bihor. Cnezii aveau rol important într-un asemenea scaun. Ei erau aleși pentru a face parte dintre „cnezii jurați“, probabil de către ceilalți cnezi din district. Hotărîrea lor era întotdeauna aplicată, dacă nu se făcea recurs la curtea feudalului (aici episcopul). Voievodul prezida doar, fără să i se rezerve alte atribuții, cum nu i se rezerva nici castelanului din Beiuș. Că aceste „legi“ au fost socotite drept privilegii de mare însemnătate pentru populația românească de aici, o deducem din împrejurarea că ei încearcă în deceniile următoare dese insistențe pentru reconfirmarea

²⁶ Bunyitay V., *A váradi püspökség...*, II, p. 300—302.

lor²⁷: în 1446 o obțin cinci cnezi, în 1480 o reconfirmă episcopul Orăzii; în 1503 se repetă confirmarea la intervenția cnezilor Lupu Simion (Ordas), Marijan, Ilie Hertalter (?), Ilie Bonta și Petru Radomir; în 1519 intervenția se produce „în numele românilor” prin cinci cnezi; de asemenea în 1548 la intervenția voievodului din Beiuș (Meggyesi László = Vasile Medieșan) și a românilor din districtul Beiușului, iar în 1554 și 1558 intervine chiar conducerea orașului pentru menținerea acestor privilegii ale românilor din district. E mai presus de orice îndoială, prin urmare, că cnezii au izbutit să păstreze în întregime, timp de două veacuri, drepturile obținute la începutul secolului al XV-lea. Ei au continuat să se bucure de ele și mai târziu, până în momentul când episcopii catolici pierd stăpânirea din districtele românești, în urma cuceririi turcești și a anexiunii Bihorului la principatul Transilvaniei.

Cnezii din districtul Beiușului erau obligați să dea episcopului în fiecare an câte o pătură (lodex) și 7 țundre sau „gube”. Episcopul Ioan îi scutește, în anul 1442, de această prestație, în schimbul obligației de a „popula provincia” Beiușului (*quoniam ipsi kenezii nostri promiserunt ipsam provinciam nostram populis bene replere et augmentare*). Cei de pe proprietățile capitlului catolic plăteau, la fel ca și iobagii, dijma din oi și din porci, în conformitate cu contractul ce exista între ei și capitlu, adăugînd „după obiceiul consacrat” (*more consveto*) în fiecare an câte o jumătate de pătură, câte o legătură de păr pentru a umple perinițele de la șea și câte un caș²⁸. Trebuie subliniată constatarea istoricului Bunyitay că nici un cneaz din Bihor nu a fost înnobilit, în timp ce unii dintre voievozi au izbutit să se emancipeze.

În concluzie se desprinde că voievozii, crainicii și cnezii au constituit și în Munții Apuseni și în Bihor, în secolele al XIV-lea și al XV-lea, o categorie suprapusă masei țărănești pe care o conduceau. Slujind feudalilor, ei se identificau uneori cu interesele acestora. În același timp, profitînd de avantajele ce le oferea slujba lor, ei se îmbogățeau adeseori.

În ce privește evoluția urmată de aceste instituții (voievodatul, crainicatul și cnezatul) în Munții Apuseni și în părțile Bihorului se pot face analogii cu cele din Țara Făgărașului, unde categorii sociale asemănătoare „au fost legate <din ce în ce mai strîns> de statul feudal, fie prin transformarea lor într-o noblețe ereditară — destul de puțini — aici mai ales voievozii, fie într-un libertinat la discreția stăpînitorilor feudali, dar foarte mulți dintre ei au coborît în marea masă a iobagilor”²⁹.

[SILVIU DRAGOMIR] — SABIN BELU

²⁷ *Ibidem*, p. 303—304.

²⁸ Bunyitay V., *Biharvármegye oláhjai...*, p. 13 și *A váradi káptalan legrégibb statutumai*, Oradea, 1886, p. 45.

²⁹ D. Prodan, *Boieri și vecini în Țara Făgărașului...*, în *AIIC*, VI (1963), p. 292.

VOÏVODES, CNÈZES ET CRAÏNICS CHEZ LES ROUMAINS DE MUNȚII APUSENI ET DE LA RÉGION DE BIHOR AU MOYEN ÂGE

(Résumé)

Les auteurs analysent la situation sociale des Roumains de Munții Apuseni et de la région de Bihor pendant les XIVe et XVe siècles et constatent l'existence des catégories sociales douées de certains privilèges. Il s'agit de *voievozi*, *crainici* et *cnezi* dont les uns étaient même annoblis. Les attributions de ces catégories étaient variées: administratives, juridiques, fiscales et militaires. Leur situation sociale et juridique était en dépendance de l'intérêt qu'ils présentaient pour les nobles.

Au service des nobles ils s'identifiaient parfois avec les intérêts de ceux-ci et, en profitant des avantages que leur situation leur conférait, ils s'enrichissaient fréquemment.

En ce qui concerne les titres de noblesse accordés à ces catégories ils étaient inférieurs, par rapport avec ceux de la noblesse du royaume. Ces catégories pouvaient disposer de leurs domaines, les hommes qui se trouvaient établis sur leurs terres étaient considérés comme serfs, mais le droit de propriété intégrale de la terre revenait au féodal qui prenait une cote de la rédevance, notamment la dîme.

Parfois les uns d'entre eux ont été promovés parmi les nobles du royaume et alors leur droit de propriété était confirmé par le roi, mais la plupart d'entre eux échouaient dans la grande masse des serfs.